

taino" (Pagnani, XVI. yüzyıl), "helcataym" (Tartaglia, XVI. yüzyıl) ve "catain" şekillerinde yazmışlar, bazan da Latince tercümesi olan "regula duorum falsorum"u kullanmışlardır. Daha sonra da çeşitli farklı adlar verilmiştir. Bugün matematikte "rule of <double> false position" olarak adlandırılmaktadır. el-Amel bi'l-keffâta Latince'de "regula lancium" veya "regula bilancis" denilmektedir. Bu hesap yöntemi Avrupa'da XVIII. yüzyıl okul kitaplarında yaygınlaşmış, XIX. yüzyılda da bu yaygınlık nisbî şekilde devam etmiştir. Bu kadar yaygınlaşmasının temel sebebi, sayısal analize ve cebire ihtiyaç duyulmaksızın bir bilinmeyenli lineer denklemlerin çözümünde algoritmik bir hesap yöntemi olarak kullanılmasına bağlıdır.

C) Hesâb-ı Tahlîl ve Teâküs. Matematik metinlerinde "istihârâcül-mechûlât" başlığı altında verilen üçüncü yöntem "hesâb-ı tahlîl ve teâküs" (çözümleme ve ters çevirme) adını taşımaktadır. Bunun yanında bu yöntem "tarîku'r-red ve'l-aks, el-amel bi'l-aks" gibi adlarla da anılır; ancak matematik metinlerinde hesâb-ı a'dâd-i erbaa ve hesâb-ı hataeyn gibi fazla yer almaz. İslâm matematiğinde, çözümü mümkün olan her dereceden bir bilinmeyenli denklemlerin bütün türlerine uygulanan ters çevirme yönteminin dayandığı temel kural, "soruda verilen denkleme haline getirdikten sonra eşitliğin sağında yer alan unsur üzerine istenilen işlemlerin tersini yaparak bilinmeyeni bulma" şeklinde özetlenebilir. Meselâ $10 \left[\frac{(x^2+2)+3}{5} \right] = 50$ şeklinde verilen bir denklemde, işlemler en son istenilenden başlayarak eşitliğin sağında yer alan unsura ters şekilde uygulanır. Buna göre, a) $50/10 = 5$, b) $5 \times 5 = 25$, c) $25 - 3 = 22$, d) $22/2 = 11$, e) $11 - 2 = 9$ ise $x^2 = 9 \Rightarrow x = 3$ bulunur (bk. Sâlih Zeki, II, 213).

Bu yöntem, İslâm matematiğinde dört orantılı sayı ve çift yanlış hesabı gibi yaygın olmasa da birçok klasik matematik metninde denklem çözümü için kullanılmış ve kendisine müstakil bir bölüm tahsis edilmiştir. Meselâ Şerefeddin et-Tîbî, *Muqaddime fi 'ilmi'l-hisâbi'l-yed* adlı eserinin hâtimesinin ikinci faslında "Nevâdirü'l-hisâb" başlığı altında ters çevirme yöntemiyle ilgili problemleri de çözmektedir (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 4503). Allâme Selâhaddin Mûsâ, *Muhtaşar fi'l-hisâb* adlı eserinin hâtime kısmında "tarîku'l-aks" adıyla ters çevirme yöntemini incelemekte (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1992/1, vr. 19^a vd.), eserin meç-

hul şârihi de şerhinde konuyu geniş bir şekilde ele almaktadır (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1992/2). İstanbul'da bazı kütüphanelerde mevcut olan müellifi meçhul hesaba dair eserlerde de ters çevirme yöntemine yer verilmektedir (meselâ bk. *Risâle fi 'ilmi'l-hisâb*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4246/1, vr. 1^b-48^b, üçüncü bab üçüncü asl).

Osmanlı matematiğinde telif edilen hesaba dair eserlerde konuyla ilgili kısımlar mevcuttur. Ancak bu konudaki en yaygın metin Bahâeddin Âmilî'nin, *Hulâşatü'l-hisâb*'ının beşinci babıdır (s. 82-83); aynı şekilde bu eser üzerinde kaleme alınan şerhlerde adı geçen bab geniş olarak incelenmiştir. Gelenbevi de *Hisâbü'l-kûsûr*'unun dördüncü babını ters çevirme yöntemine ayırmıştır (İÜ Ktp., TY, nr. 1592).

BİBLİYOGRAFYA :

Hârizmî, *Kitâbü'l-Cebr ve'l-mukâbele* (nşr. Ali Mustafa Müşerrefe - M. Mürsî Ahmed), Kahire 1939, tür.yer.; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. Nâhid Abbas Osman), Devha 1985, s. 563-564; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-'ulum* (nşr. Cevdet Fahreddin), Beyrut 1991, s. 179; Ebû Bekir el-Kerecî, *Kitâbü'l-Bed' fi'l-hisâb* (nşr. Âdil Enbûbâ), Beyrut 1964, s. 9-17; İsmâil b. İbrâhim el-Mardinî, *Nisâbü'l-habr fi hisâbi'l-cebr*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1231, vr. 1^b; Kemâleddin el-Fârisî, *Esâsü'l-kavâ'id fi usûli'l-fevâ'id* (nşr. Mustafa Mevâldî), Kahire 1994, s. 263-308, 525-529; İbnü'l-Bennâ el-Merrâkûşî, *Telhişu a'mâli'l-hisâb* (nşr. Muhammed Süveysî), Tunus 1969, s. 69-71; İmâdüddin Yahyâ b. Ahmed el-Kâşî, *İzâhu'l-makâşid li'l-ferâ'idü'l-fevâ'id*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2745, vr. 75^b-89^b; İbnü'l-Hâim, *el-Ma'ûne fi 'ilmi'l-hisâbi'l-hevâ'i* (nşr. Hudaýr Abbas el-Münşedâvî), Bağdad 1988, s. 253, 269, 295-302, 303-329; Gıyâseddin Cemşid el-Kâşî, *Miftâhu'l-hisâb* (nşr. Nâdir en-Nablûsî), Dımaşk 1397/1977, s. 422-426, 465-474; Bahâeddin el-Âmilî, *Hulâşatü'l-hisâb* (nşr. Celâl Şevki), Kahire 1981, s. 75-77, 78-81, 82-83; Selâhaddin Mûsâ, *Muhtaşar fi'l-hisâb*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1992/1, vr. 9^b, 19^a vd.; Sâlih Zeki, *Âsâr-ı Bâkiye*, İstanbul 1329, II, 193-214, 279-281; D. E. Smith, *History of Mathematics*, New York 1953, II, 437-440; Kadri Hâfiz Tûkân, *Türâşü'l-'Arabi'l-'ilmî fi'r-riyâziyyât ve'l-felek*, Nablus 1963, s. 305; Th. Heath, *A History of Greek Mathematics*, Oxford 1965, I, 384-391; Sezgin, *GAS*, V, 392; J. Needham, *Science and Civilization in China*, Cambridge 1979, III, 117-119; R. J. Gillings, *Mathematics in the Time of the Pharaohs*, New York 1982, s. 154-161; Aydın Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tip*, Ankara 1982, s. 45-46; İhsan Fazlıoğlu, *İbn el-Havvâm ve Eseri el-Fevâid el-Bahâiyye fi el-Kavâid el-Hisâbiyye - Tenkitli Metin ve Tarihi Değerlendirme* (yüksek lisans tezi, 1993, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 44-45, 51-52, 128-139, 179-180, metin, s. 52-69, 129.

İHSAN FAZLIOĞLU

HEŞT BİHİŞT

(هشت بهشت)

İdrîs-i Bitlisî

(ö. 926/1520)

tarafından yazılan

Farsça Osmanlı tarihi.

Müellifinin *Kitâbü Şifâtî's-semâniyye fi zikri'l-kayâşreti'l-'Osmâniyye* adını verdiği eser, II. Bayezid devri dahil ilk sekiz padişah dönemini içine aldığı için *Heşt Bihişt* (sekiz cennet) adıyla şöhret bulmuştur. İdrîs-i Bitlisî eserin giriş kısmında, II. Bayezid'in herkesin râğbet edeceği "belâgatlı, zarif ve latif" bir tarih kitabı yazmasını emretmesi üzerine eserini telife başladığını belirtir (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3209, vr. 8^a). Müellifin, eserini otuz aylık bir çalışma sonunda 912 (1506) yılında tamamladığı ve karşılığında 50.000 akçe in'âm aldığı bilinmektedir (Erünsal, X-XI [1981], s. 314). Ayrıca her cüzü yazdıktan II. Bayezid'in câize ve ihsanlarına mazhar olmuştur. Bununla birlikte İdrîs, daha sonra hac için gittiği Mekke'de yazmış olduğu ve kitabının sonuna eklediği "şikâyetnâme"sinde, kendisine yapılan vaadlerin yerine getirilmediği gerekçesiyle VIII. bölümü tamamladıktan sonra bunun hâtime ve dîbâce kısmını kaleme almadığını belirtir. Yine burada yazdığına göre II. Bayezid kendisine sunulan kısımları okumuş, çok beğendiğini söylemiş, fakat kitabı görenler bunda bazı noksanlıklar ve hatalar olduğunu, İran hükümdarlarına çok fazla yer verilip bunların övüldüğünü, VIII. bölüm yazıldığı halde dîbâce kısmının eksik olduğunu ve belâgata fazla önem verilip gereksiz yere sözün uzatıldığını belirterek padişahı etkilemişler, padişah da vaadini yerine getirmeyip küçük bir tahsisat vermekle yetinmiştir. İdrîs-i Bitlisî Mekke'de iken II. Bayezid'e gönderdiği bir arzda da, herkesin çok beğendiği kitabına yazacağı dîbâcede kendisine yapılan haksızlıklara temas edeceğini, hatta bu kısmın Mekke'ye gelen tanınmış kimselere bir kopyasını verdiğini, böylece herkesin bundan haberdar olduğunu anlatıp daha önce teslim ettiği hazîne-i hümayundaki nüshaların bu haksızlıkların bir yâdigârı olarak dîbâcesiz bir şekilde eksik kalmasını özellikle istediğini yazmıştır. Müellif, daha sonra Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlığı zamanında *Heşt Bihişt*'e mensur bir dîbâce ve sonunda şikâyetnâmenin de yer aldığı manzum bir hâtime ekleyerek eserini ona takdim etmiştir.

Heşt Bihişt, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II. Bayezid devri sonlarına kadar gelen umumî bir Osmanlı tarihidir. Eser bir giriş, "ketîbe" veya "defter" adıyla her biri bir padişaha ayrılmış sekiz bölüm ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Her bölüm, 50-100 beyit arasında değişen önsöz niteliğinde bir mesneviyle başlamakta, bu bölümler ayrıca kendi içinde girişler, alt başlıklar ve sonuçlara ayrılmaktadır. Diğer Osmanlı tarihçilerinin aksine Osman Bey'in cülûsu için 710 (1310-11) yılını gösteren İdrîs-i Bitlisî, eserinde bu tarihten 908 (1502) yılına kadar cereyan eden olayları ele almıştır. Müellif hatıyyla yazılmış 919 (1513) tarihli, dîbâce ve hâtimesi mevcut nüshada yer alan son olay, 912 (1506) yılında Bosna sancak beyi İskender Paşa ile ilgilidir. Hâtimede ise II. Bayezid devrinin sonları, özellikle kızılbaş tehlikesi, şehzadeler arasındaki mücadeleler, Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışı ve saltanatının ilk zamanları anlatılmış, hâtimenin devamı niteliğinde olan "şikâyetnâme"de ise müellifin başından geçen bazı hadiseler yer verilmiştir.

İdrîs-i Bitlisî *Heşt Bihişt*'i yazarken kullandığı kaynaklardan pek söz etmez. Yeri geldikçe Acem, Selçuklu, Bizans ve Osmanlı tarihlerinden faydalandığını söyleyen müellif, sadece Râgib el-İsfahânî'nin *Muḥâdarâtü'l-üdebâ'* ve *muḥâve-*

râtü's-şu'arâ' (Flügel, I, 341) adlı eseriyile, Fâtih Sultan Mehmed'in hocaları arasında bulunan ve Orhan Gazi'nin çok yaşlı rikâbdarıyla görüştüğü belirtilen (Mecdî, s. 189-190) Molla Ayas'ı ismen zikretmiştir. Molla Ayas adının Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihannümâ*'sında geçmesi müellifin Neşrî'den faydalanmış olabileceğini düşündürmektedir (Mehmed Şükrü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s. 28). Nitekim özellikle beşinci babından itibaren paralel gittiği Aşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ı dışında *Heşt Bihişt*'te yer alan diğer bilgilerin çoğu *Kitâb-ı Cihannümâ* ile büyük benzerlik arzeder. Bundan dolayı V. L. Ménage, *Heşt Bihişt*'in muhteva bakımından Neşrî'nin eserinden çok az farklı olduğunu ileri sürmüştür (TED, IX [1978], s. 238). İdrîs-i Bitlisî'nin, XV. yüzyıl tarihçilerinden Şükrullah'ın Farsça *Behcetü't-tevârih*'ini görüp ondan faydalanmış olması da kuvvetle muhtemeldir.

İdrîs-i Bitlisî'nin Cüveynî, Vassâf ve Şerefeddin Ali Yezdî'nin tarihlerini örnek alarak yazdığı *Heşt Bihişt*, Osmanlı tarih yazıcılığında belâgata önem veren İran tarihçilik ekolünün başlamasında etkili olmuştur. Müellif eserini İran tarihçileri tarzında edebî bir üslûpla, önemli miktarda latife ve şiirle süsleyerek kaleme almıştır. Ancak bu hususta aşırılığa kaç-

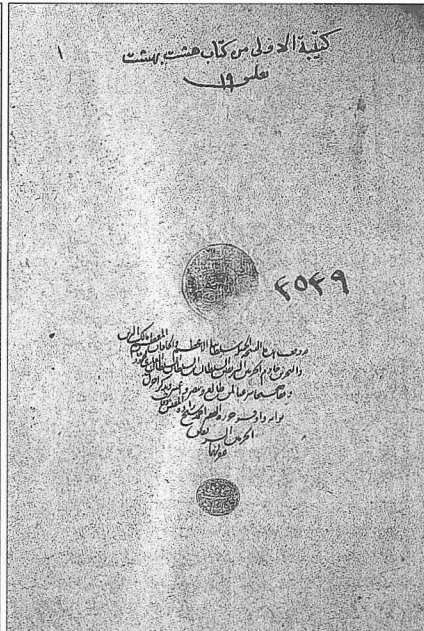
mış, bu yüzden çok defa tarihî mâlumat ikinci planda kalmıştır. 8000 satırı bulan mısra, beyit, kaside ve rubâilerle süslü *Heşt Bihişt*'i kaynak olarak kullanan, hatta nesir kısımlarındaki ifade tarzını örnek alan Hoca Sâdeddin Efendi bile eserin dilini fazla muğlak bularak müellifini eleştirmekten kendini alamamıştır (*Tâcü't-tevârih*, I, 159). Bu hususta kendi döneminde de tenkit edilen İdrîs-i Bitlisî, hâtime kısmında tarih kitaplarının yalnız haberlerden ibaret olmaması gerektiğini, hükümdarların vasıfları anlatılırken mübalağaya kaçmanın, güzellikleri abartarak ortaya koymanın önemli olduğunu belirterek bu tenkitlere cevap vermiştir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2197, vr. 632^a vd.). Ancak Bitlisî'nin edebî üslûptaki aşırılığı olayların anlatımında yer yer karıştırmalara, yanlışlara ve kronolojik hatalara yol açmıştır.

Hoca Sâdeddin Efendi *Tâcü't-tevârih* adlı eserini yazarken büyük ölçüde *Heşt Bihişt*'i kaynak olarak kullanmış ve bunu açıkça belirtmiştir (bk. I, 22, 159). Sâdeddin Efendi'nin, *Heşt Bihişt*'in bir kopyası olduğu intibahını vermemek için eserin başlangıç kısımlarını özetleme yoluna gittiği anlaşılmaktadır. İki eser o derece birbirine benzemektedir ki *Tâcü't-tevârih* *Heşt Bihişt*'in tercümesi gibi görünmektedir. Nitekim Hammer *Tâcü't-tevârih*'i Bitlisî'nin eserinin bir kopyası olarak nitelendirmiştir (Hammer [Atâ Bey], I, 29).

Heşt Bihişt'i kaynak olarak kullanan ikinci tarihçi Âlî Mustafa Efendi'dir. Bu çok yönlü Osmanlı tarihçisi de *Künhü'l-ahbâr*'i kaleme alırken İdrîs-i Bitlisî'nin eserinden geniş ölçüde faydalanmıştır. Gerçekten her iki eser karşılaştırıldığında *Künhü'l-ahbâr*'ın *Heşt Bihişt*'in muhtasar bir kopyası olduğu izlenimi uyanmaktadır. Ancak Âlî'nin, Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihannümâ*'sı ile Rûhî Çelebi'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ını da kaynak olarak kullandığı belirtilmelidir. Eserden faydalanan bir başka tarihçi de Münecimbaşı Ahmed Dede'dir. Ahmed Dede *Heşt Bihişt*'i, *Sahâifü'l-ahbâr* adlı umumî tarihinin baş kısmında listesini verdiği kaynakları arasında zikretmektedir.

Taşköprizâde'nin (ö. 968/1561), kendi zamanına kadar yazılmış tarihin en iyisi olarak nitelendirdiği (Mecdî, s. 327-328) *Heşt Bihişt*'in asıl önemi günümüze ulaşmamış kaynakları kullanmış olması ihtimalinden gelmektedir. Ménage ise Bitlisî'nin eserinin iyice tahlil edilmesi durumunda ona kaynak olarak hak etmediği bir kıymetin verildiğinin görüleceğini ve

İdrîs-i Bitlisî'nin *Heşt Bihişt*'inden iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3539, vr. 1^a, 2^a)

belâgat unsurları aykıldandıktan sonra metnin birbirine zıt olaylar arasında âhenk sağlamak amacıyla yapılmış tahriflerle dolu olduğunun anlaşılacağını ileri sürer (TED, IX [1978], s. 238). *Heşt Bihîşt*'in en önemli kısımları hiç şüphesiz müellifin yaşadığı döneme ait bölümleridir.

Türkiye'de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde pek çok yazma nüshası bulunan *Heşt Bihîşt*'in müellif hattı dört nüshası günümüze ulaşmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı nüsha (Esad Efendi, nr. 2197) muhtemelen müellifin Mekke'den döndükten sonra yanında bulunan, dîbâcesiyle hâtimesini sonradan eklediği yazmadır. Yer yer görülen çıkmalar, karalamalar ve bazı paragrafların üzerindeki "galat" işaretleri bunun ilk yazılan nüshalardan biri olduğu intibasını vermektedir. Nuruosmaniye Kütüphanesi'deki tezhipli nüsha (nr. 3209). Süleymaniye nüshasının bazı düzeltmelerle bizzat müellif tarafından temize çekilmiş şeklindedir. Aynı kütüphanede bulunan (nr. 3210), eserin ikinci yarısını ihtiva eden müellif nüshasında hâtîme kısmı vardır. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Ayasofya, nr. 3541) müellif hattı diğer bir nüsha ise müsvedde halinde olup eksiktir. Aynı kütüphanede kayıtlı (Esad Efendi, nr. 2198-2199) iki cilde ayrılmış yazma da itina ile hazırlanmıştır. Dîbâce ve hâtimesi bulunmayan bu nüshada bazı ifade farklılıkları görülür. Eserin dîbâcesiz ve hâtimesiz nüshaları, müellifin Mekke'den gönderdiği mektupta ifade ettiği gibi hazîne-i hümayundaki eksik yazmalardan (TSMA, nr. E 5675) çoğaltılmış olmalıdır.

Şöhretine rağmen üzerinde ciddi bir çalışma yapılmayan *Heşt Bihîşt*'in sadece Osman Bey ve Orhan Bey dönemlerine ait bölümleri Mehmed Şükrü Bey tarafından incelenmiş (*Isl.*, XIX [1931], s. 131-157), bazı kısımları Wilhelm Friedrich Carl Giese tarafından *Die Verschiedenen Textrezensionen des 'Âşiqpaşazâde'* de (Leipzig 1929) iktibas edilmiştir. *Heşt Bihîşt*'i I. Mahmud'un emriyle Abdülbâki Sâdî Efendi 1146 (1733-34) yılında Türkçe'ye çevirmiştir. Mütercim bu sırada manzum kısımları ve diğer bazı yerleri çikarmış, eserin tertibini değiştirmiş, bazı konuları atlamış, mukaddimeyi de tamamen terketmiştir; eserin Farsça aslında yanlış yazılmış bazı yer adlarını ise düzeltmiştir. Birçok yazma nüshası bulunan *Tercüme-i Heşt Bihîşt*'in bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Bağdat Köşkü, nr. 196).

Eserin Kosova Savaşıyla ilgili kısmı Salih Trako tarafından Boşnakça'ya çevrilip yayımlanmıştır (*POF*, sy. 14-15, s. 329-352).

Müellifin oğlu Ebülfazl Mehmed Efendi, Yavuz Sultan Selim devri (1512-1520) olaylarını babasının müsveddelerine dayanarak *Zeyl-i Heşt Bihîşt* adıyla kaleme almıştır (TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1406).

BİBLİYOGRAFYA :

İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihîşt*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2197, vr. 7^a, 445^b, 551^a, 632^a vd.; a.e., Nuruosmaniye Ktp., nr. 3209, vr. 8^a, 623^b-636^a; a.e., İÜ Ktp., FY, nr. 619, vr. 207^b; TSMA, nr. E 3156, E 5675; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 189-190, 217, 327-328; Hoca Sâdeddin, *Tâcüt-tevârih*, I, 22, 159; II, 566; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2043; Cemâleddin Mehmed, *Âyine-i Zurefâ*, İstanbul 1314, s. 9-10, 24; Hammer (Atâ Bey), I, 28 vd.; Flügel, *Handschriften*, I, 341; II, 216-220; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 216-218; Osmanlı Müellifleri, II, 7-8, 9; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 325; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 412-416; Babinger (Üçok), s. 51-55; Mehmed Şükrü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu: Bitlisli İdris'in Heşt Bihîşt Adlı Eserine Göre*, Ankara 1934, tür.yer.; a.mlf., "Das Hest Bihist des İdris Bitlisi", *Isl.*, XIX (1931), s. 131-157; TCYK, s.109-110; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 603-604; Karatay, *Farsça Yazmalar*, s. 57-58; a.mlf., *Türkçe Yazmalar*, I, 209; Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 382; Mehmet Bayraktar, *Bitlisli İdris*, Ankara 1991, s. 41-47; Faik Reşit Unat, "Neşri Tarihi Üzerinde Yapılan Çalışmalara Toplu Bir Bakış", *TTK Belleten*, VII/25 (1943), s. 197-200; Halil İnalıcık, "The Rise of Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East* (nşr. B. Lewis), London 1962, s. 166-167; Salih Trako, "Bitka na Kosovu 1389 godine u istoriji Idrisa Bitlisija (The battle of Kosovo 1389 in the history of İdris Bitlisi)", *POF* [1964-65], sy. 14-15, s. 329 vd.; Şehabettin Tekindağ, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *TTK Belleten*, XXXV/140 (1971), s. 658; V. L. Ménage, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı" (trc. Salih Özbaran), *TED*, IX (1978), s. 237-238; a.mlf., "Bidlisi, İdris", *EP* (Fr.), I, 1243-1244; İsmail Erünsal, "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları I: II. Bayezid Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", *TED*, X-XI (1981), s. 314, 323, 325; Cl. Huart, "İdris Bitlisi", *İA*, V/2, s. 936; Cornell H. Fleischer, "Bedlisi, Mawlânâ Hakim-al-Din Edris b. Hosam-al-Din-Ali", *Elr.*, IV, 76.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

HEŞT BİHİŞT

(هشت بهشت)

Sehî Bey

(ö. 955/1548)

tarafından yazılan

ilk Osmanlı şuarâ tezkiresi.

Osmanlı Türkçesi'nde tezkiretü's-şuarâ türü, Sehî Bey'in 945 (1538) yılında tamamladığı bu eserle başlar. *Tezkire-i Sehî* olarak da bilinen *Heşt Bihîşt* bir ön-

söz, her birine "bihîşt" (cennet) adı verilen sekiz tabaka ile bir hâtîmeden meydana gelmiştir. Sehî'nin önsözünde bizzat belirttiği üzere eser Abdurrahman-ı Câmî'nin sekiz ravzaya ayrılmış *Bahâristân*'ından, Devletşah'ın *Tezkiretü's-şuarâ*'sından Ali Şir Nevâî'nin sekiz "meclis"ten oluşan *Mecâlisü'n-nefâis*'inden örnek alınarak yazılmış ve sekiz tabakaya ayrılmıştır. *Heşt Bihîşt*'in her tabakasının başında o tabaka için giriş mahiyetinde bir açıklama, sonunda da bir "tetimme" kısmı bulunmaktadır. Arap edebiyatındaki geleneğin bir devamı olan bu sistemde tabakalar Farsça sayılarla adlandırılmıştır. Eserdeki sekiz tabakanın muhtevası şöyledir: 1. tabaka Kanûnî Sultan Süleyman'a ayrılmıştır. 2. tabakada başlangıçtan Kanûnî Sultan Süleyman'a gelinceye kadar şiiir yazmış divan sahibi padişahlarla şehzadeler anlatılmıştır. Bunların toplam sayısı altıdır. 3. tabakada vezir, kazasker, defterdar, nişancı ve sancak beyi gibi devlet ricâli arasında şiiir yazarlar yer alır. Bu tabakadaki şiiir sayısı, eserin bilinen on sekiz nüshasında yirmi altı ile yirmi sekiz arasında değişmektedir. 4. tabaka ulemâ sınıfından olan şiiirlere ayrılmıştır. Ulemânın rütbesinin yüksek olması dolayısıyla bunların ayrı bir tabakada ele alınması gerektiğini söyleyen Sehî, bu hususta Hz. Peygamber'in, "Ümmetimin ulemâsı Benî İsrâîl'in peygamberleri gibidir" hadisine dayanır. Bu tabakadaki şiiir sayısı yazma nüshalarda on yedi ile on sekiz arasında değişmektedir. 5. tabakada, Sehî'nin tezkiresini yazdığı sırada hayatta bulunmayan otuz üç şiiir anlatılmaktadır. 6. tabaka tezkirenin en geniş bölümüdür. Sehî, bu tabakada yer alan ve çeşitli nüshalara göre sayıları elli altı ile altmış arasında değişen şiiirlerin bir kısmı ile bizzat görüşmüştür. 7. tabakayı müellif çoğunu şahsen tanıdığı çağdaşlarına ayırmış, ayrıca "Zikrû'n-nisâ" başlığı altında Zeyneb Hatun ve Mihrî Hatun adlı iki kadın şiiire de yer vermiştir. Bu tabakadaki şiiir sayısı da nüshalarda otuz yedi ile otuz dokuz arasında değişmektedir. 8. tabakayı adları yeni yeni duyulmaya başlayan, Sehî'nin kabiliyetli bulunduğu "nevheves" genç şiiirler oluşturmaktadır. Bu kısımdaki şiiir sayısı nüshalara göre kırk üç ile kırk dokuz arasında değişir. Tabakalarda şiiirlerin sıralanmasında herhangi bir tertip gözetilmemiştir. Sehî Bey'i takip eden Latîfî'den itibaren ise tezkirelerin çoğunda şiiirlerin mahlasları esas alınarak alfabetik sıraya uyulmuştur.